

Максим Рильський – теоретик і практик українського перекладу

Annotation: Maksym Rylsky as a theorist and an expert of Ukrainian translation made his scientific contribution into the development and gradual evolution of the main concepts of translation that are still highly topical and alive. Among the principles that he strongly adhered to in his practical translation experience one should mention "creativity". The translation researcher also highlighted the importance of dominant idea, rhythm, tone, tune rendering. Archaisms, neologisms, dialecticisms were depicted in the context of the major challenge any translator is bound to encounter. M. Rylsky is also known for his translations of librettos to operas and operettas of the world musical repertoire.

Key words: Maxym Rylsky, translation creativity, dominant idea, aesthetic equivalence, functions of translation, libretto translation.

Максим Тадейович Рильський – поет, талановитий перекладач, вдумливий теоретик перекладу, основні положення якого щодо ролі перекладу у міжкультурній взаємодії ще й досі не втратили своєї актуальності, а, почасти, передують дослідницьким потугам у сучасному перекладознавстві. М. Рильський займався перекладацькою діяльністю впродовж всього життя з 20-х років минулого століття.

Досконало володіючи технікою перекладу, М. Рильський відкрив для українського читача багато творів зарубіжної класики. Для нього надзвичайно важливим було апробувати українське слово на кращих зразках світової літератури, утверджуючи його в європейському контексті. У доробку перекладача – твори всесвітньо відомих художників слова О. Пушкіна ("Євгеній Онегін", "Мідний вершник" та ін.), А. Міцкевича ("Пан Тадеуш", балади, сонети), П. Корнеля ("Сід"), Вольтера ("Орлеанська діва"), Н. Буало ("Мистецтво поетичне"), Мольєра ("Мізантроп"), В. Гюго ("Ернані" та "Король бавиться"), В. Шекспіра ("Король Лір", "Дванадцята ніч"), Мопассана ("Кутя", "Слова в коханні", "Бекас", "Страх", "Ідилія"), Ж. Бед'є ("Трістан і Ізольда"), М. Гоголя ("Майська ніч, або Утоплена", "Ніч проти Різдва"), поезії О. Блока, В. Брюсова, П. Верлена, Ю. Словацького, Ю. Тувіма, А. Церетелі, а також твори його сучасників – П. Бровки, Д. Гофштейна, А. Ісаакяна, Якуба Коласа, Янки Купали, О. Прокоф'єва, М. Ушакова та ін [1].

Наприкінці 40-х років разом з Рильським у царині художнього перекладу працювали М. Бажан, О. Кундзіч, І. Сенченко, М. Лукаш, Л. Первомайський, крім того, багато теоретиків і практиків художнього перекладу були знищені тодішнім режимом, зокрема, – М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, В. Самійленко, А. Кримський, М. Вороний. Самого Рильського радянська влада також переслідувала в тому числі за його орієнтування на греко-римську літературу, вважаючи це зрадою радянських ідеалів.

Перекладацька діяльність поета стала його так званим підпіллям, у якому митець сховався від постійних переслідувань за свою поезію. Переклади М. Рильського робіт О. Пушкіна і А. Міцкевича стали найглибшими інтерпретаціями творчості цих видатних письменників на теренах україномовного перекладацького простору. Пушкінський "Євгеній Онегін" донині вважається його найкращою перекладацькою роботою. Серед улюблених книг поета, перекладача – словники. За словами онука Максима Рильського, той читав їх як художню літературу, водночас економлячи час на пошук красивих слів у тексті [2].

Ставить Максим Тадейович і одвічне питання для усіх теоретиків перекладу: що таке якісний, хороший переклад? Чи можливий він? І сам собі відповідає: «Переклад «точний», теоретично кажучи, річ безнадійна й неможлива [3, с. 195]. На думку Рильського, переклад має бути «талановитим», «сміливим», бо лише тоді він сприяє виконанню тієї культурно-історичної ролі, якої прагне перекладач. Перекладач неодноразово підкреслював, що переклад повинен бути не «рабським», а «творчим», тобто не цілком підпорядкованим іншомовній стихії або індивідуальності автора оригіналу, але при цьому необхідно, щоб між автором оригіналу і перекладачем існувала внутрішня спорідненість [4, с. 240]. Пізніше перекладач Рильський формує положення про «творчу домінанту» поета, якого перекладаєш, тобто перекладеними мають бути риси, які є провідними, домінантними, головними у творчості того чи іншого поета. Для цього іноді доводиться жертвувати другорядними рисами. Перекладу без жертв не буває [4, с. 218].

Перекладач Рильський говорив і про необхідність зберігати ідейну спрямованість, тембр, тон, ритм першотвору. Він не вважав, що переклад – це суто лінгвістична проблема, але наголошував на важливості брати до уваги фонетичні, лексичні, синтаксичні особливості першотвору. Проблема перекладу для Рильського – це проблема творча, мистецька, тому він детермінує «добрий» переклад як «вірний» переклад, переклад, вірний оригіналові. Західний термін «адекватність» у Максима Тадейовича дорівнює «естетичній рівноцінності» [4, с. 332]. Тезу про творчість перекладу знаходимо у відомого словацького компаративіста Д. Дюришина, який говорить про необхідність виставлення на перший план художньо-естетичної складової першотвору у перекладі за рахунок мовно-виразної.

Серед функцій перекладу поет-перекладач говорив про те, що «переклад з однієї мови на іншу є не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом збагачення мови, на яку той чи інший твір перекладається. До того ж, Рильський заперечує неперекладність твору, про що йшлося у роботах

В. Гумбольдта, натомість переконаний, що переклад завжди можливий, незалежно від щаблю розвитку мови перекладу чи мови оригіналу [4, с. 268].

Звісно, процес перекладу неможливий без труднощів і пошуку адекватних способів їх подолання. До таких труднощів теоретик перекладу зараховує архаїзми, діалектизми, неологізми, специфічні слова та формули ввічливості. Виступав Рильський як проти надмірного буквалізму, так і проти спроб нарядити мову перекладу в специфічно національні шати [4, с. 272], як це колись робили Л. Боровиковський, С. Гребінка, С. Руданський. Послугуючись сучасною термінологією, а ні стратегія очуження, а ні одомашнення не можуть бути єдино правильним рішенням під час вибору перекладацької стратегії для відтворення у перекладі першотвору. Труднощі можуть становити і екстралінгвістичні фактори, пов'язані з історичними, побутовими, кліматичними реаліями вихідної культури.

Витоки інтерпретативної теорії перекладу М.М. Бахтіна також знаходимо у теоретичному доробку М. Рильського, який «позатекстову реальність» або «позасловесні моменти ситуації» тлумачив як «змістову вірність» [5, с. 94]. У своїх численних працях виступав Максим Тадейович за відсутність перекладацьких мовних посередників, тобто переклад повинен відбуватися відразу з мови джерела, навіть якщо вже наявний твір-переклад спорідненою мовою. За радянських часів існувала практика перекладати твори українською мовою за посередництва російських перекладів. На жаль, така практика спостерігається і до нині, хоча й не схвалюється, ба більше, гостро критикується.

У своїй праці «Проблеми художнього перекладу» М. Рильський метафорично порівнює процес перекладу з полюванням: «Коли мисливець підходить до луку чи болота, багатого на дичину, його охоплює радісне передчуття щасливого полювання. Разом з тим він напружує всі свої сили, щоб полювання було справді вдалим. Адже повинен він показати тут свої знання особливостей, «звичаїв» птиці, - а вони одні у бекасів, інші у дупелів, знов-таки зовсім інші у качок, - взяти до уваги рельєф місцевості, напрям вітру і т.ін., нарешті, свою стрілецьку вмілість! Щось подібне переживає літератор, беручись до перекладу художнього твору» [4, с. 293].

У житті Максима Рильського музика, зокрема, опера також посідала провідне місце. Поет був не тільки палким шанувальником музичного мистецтва і приятелем багатьох великих співаків своєї доби. Він ще й узяв безпосередню участь у творенні високохудожнього корпусу текстів та перекладів лібрето найголовніших опер та оперет світового репертуару. Йому належать сучасні літературні редакції лібрето таких класичних українських опер, як «Тарас Бульба», «Різдвяна ніч», «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм». Є в доробку поета й створене наприкінці 1920-х років оригінальне лібрето одноактної опери «Фесько Андигер», музику на яке написав російський композитор Василь Золотарьов. Перу поета належать близько 20 перекладів (чи редакцій перекладів) таких класичних опер, як «Севільський цирульник», «Травіата», «Кармен», «Корневільські дзвони», «Євгеній Онегін», «Пікова дама», «Іоланта» «Мазепа», «Царева наречена», «Снігуронька», «Руслан і Людмила», «Іван Сусанін» (під такою ідеологічно прийнятною назвою йшла за радянських часів опера Михайла Глінки «Життя за царя»). Причому робив ці переклади й редакції Максим Тадейович і з фахового обов'язку: впродовж 1934-1950 років він офіційно виконував обов'язки завліта Київської опери. Для театру оперети було перекладено лібрето «Летючої миші», «Маріци», «Принцеси цирку», «Циганської любові». Довелося поету попрацювати і над творами «радянського репертуару»: разом з Іваном Кочергою написав лібрето для опери Бориса Лятошинського «Щорс», переклав лібрето опер «Піднята цілина», «Тихий Дон», «Перша весна» [7].

На жаль, жоден з цих перекладів до академічного 20-томника Максима Рильського, що вийшов у видавництві «Наукова думка» у 1983-1990 роках, не увійшов. Переклади збереглися (якщо збереглися) тільки в машинописах і рукописах у бібліотеці Національної опери України, де системно не досліджувалися.

Опери на сучасній сцені звучать мовами оригіналу, що не завжди відповідає світовим тенденціям і не працює в інтересах слухача-глядача. Сьогодні тривають активні дискусії щодо повернення до ширшого використання перекладів у виконавській практиці провідних театрів світу. Одним з важливих висловлюваних при цьому в оперних середовищах тверджень є: «думаймо не лише про те, що ми можемо дати публіці, а й про те, чого вона хоче від нас» [7]. Серед перекладачів опер варто також згадати Миколу Вороного, Людмилу Старицьку-Черняхівську, Миколу Бажана, Павла Тичину, Бориса Тена, Євгена Дроб'язка, Діодора Бобира, Миколу Лукаша, Гртгорія Кочура.

Література

1. Павленко О.Г. Перекладацькі стратегії Максима Рильського.
URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2012_34/181_186.pdf (дата звернення: 10.02.2019).
2. Як онук Максима Рильського зберігає пам'ять про діда.
URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/06/14/231575/> (дата звернення: 10.02.19).
3. Рильський Максим. Зібрання творів: у 20-ти т. К., 1986. Т. 14. 430 с.
4. Рильський Максим. Зібрання творів: у 20-ти т. К., 1986. Т. 16. 460 с.
5. Базылев В.Н., Сорокин Ю.А. Интерпретативное переводоведение. Ульяновск, 2000. 134 с.
6. Руда Т. Максим Рильський як теоретик перекладу.
URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42989/01-Ruda.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.02.19).

7. Смольницька О., Стріха М. Максим Рильський як перекладач лібрето «Руслана і Людмили».

URL:

<https://musicinukrainian.wordpress.com/2018/03/22/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC-%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%8F%D0%BA-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87-%D0%BB%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B5/> (дата звернення: 10.02.19).